

A close-up photograph of traditional Sámi reindeer antlers and leather items. The antlers are covered in dark brown leather with white and red decorative bands. Several small, light brown leather pouches with drawstring closures are scattered around. The background is slightly blurred, showing more of the same items.

Saamelaisten perinteiset elinkeinot

Sarita Kämäräinen | Elinkeinosihtööri | Saamelaiskäräjät

Suomen ja Norjan rajaseutuyhteistyötä koskeva selvityshanke

Ohjausryhmän kokous 21.11.2019, Säätytalo

Saamelaiset keskeisiä rajaseutujen toimijoita

- Saamelaiset ovat Pohjois-Suomessa keskeisiä rajaseutujen toimijoita
- Saamelaiset ovat Euroopan unionin alueen ainoa alkuperäiskansa, joka on asuttanut perinteisiä asuma-alueitaan Fennoskandian pohjoisosassa viimeisen jääkauden loppumisesta alkaen
- Saamelaiset ovat yksi kansa neljän valtion alueella (Suomi, Norja, Ruotsi & Venäjä)
- Saamelaisten perinteinen asuma-alue neljän valtion alueella jaettiin rajajärjestelyin nykyisten valtioiden rajoja määriteltäessä
- Valtioiden rajat ovat vaikuttaneet merkittäväällä tavalla saamelaisten elämään ja perinteisten elinkeinojen harjoittamiseen

Elinkeinotoiminnan edellytykset saamelaisten kotiseutualueella

- Saamelaisten kotiseutualue poikkeaa maantieteellisesti merkittävästi eteläisemmästä Suomesta
- Pitkät välimatkat, yhteinen raja Norjan, Ruotsin ja Venäjän kanssa, alhainen väestötiheys sekä luonnonolot asettavat raamit Pohjois-Suomen ja saamelaisten kotiseutualueen elinkeinotoiminnalle ja –rakenteelle
- Tätä taustaa vasten saamelaisten perinteisten, luontoon nojautuvien, elinkeinojen merkitys korostuu
- Saamelaisten perinteiset elinkeinot ovat tärkeä osa saamelaisten kotiseutualueen ja koko Suomen elinkeinorakennetta sekä vetovoimaisuutta

Saamelaisten perinteiset elinkeinot – lainsäädäntö

- Saamelaiselinkeinojen asema turvattu perustuslaissa:
 - PL 17.3 §: ***Saamelaisilla alkuperäiskansana on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan***
- PL 17.3 §:ssä tarkoitettu saamelaiskulttuurin käsite pitää sisällään saamelaisten perinteiset elinkeinot, joita ovat (esim. HE 309/1993 vp, lukuisat PeV:n linjaukset):
 - poronhoito
 - kalastus
 - metsästys
 - keräily
 - saamen käsityö, sámi duodji
 - edellä mainittujen nykyaikaiset harjoittamisen muodot

(PL 17.3 §: oikeus ylläpitää ja **kehittää** kieltään ja kulttuuriaan)

Saamelaiselinkeinojen suoja

- Saamelaisten perinteiset elinkeinot ovat kulttuurisen aspektinsa vuoksi suojattu erikseen Suomen perustuslaissa
- Saamelaisten oikeus harjoittaa perinteisiä elinkeinojaan on laajempi oikeus, kuin pelkkä perustuslaissa turvattu elinkeinonvapaus (PL 18 §)
- Perustuslain lisäksi saamelaista kulttuuria ja saamelaisten perinteisiä elinkeinoja turvaavat useat kansainväliset ihmisoikeussopimukset, esim. KP-sopimus

Saamelaiskulttuurin heikentämiskielto elinkeinojen suojana 1/2

- Perustuslain 17.3 §:n lisäksi YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus (KP-sopimus) turvaa saamelaisille saamelaiskulttuurin elinkelpoisena säilymisen sekä sisältää huomattavan haitan kiellon
- KP-sopimuksen 27 artiklan mukaan kansallisiin, uskonnollisiin tai kielellisiin vähemmistöihin kuuluvilta henkilöiltä ei saa kieltää oikeutta yhdessä muiden ryhmänsä jäsenten kanssa nauttia omasta kulttuuristaan, tunnustaa ja harjoittaa omaa uskontoaan tai käyttää omaa kieltään
- KP-sopimuksella on Suomessa lain asema

Saamelaiskulttuurin heikentämiskielto elinkeinojen suojana 2/2

- Saamelaiskulttuurin heikentämiskielto edellyttää saamelaisyhteisön aineellisen kulttuurin turvaamista maan- ja vedenkäytössä siten, että saamelaisten mahdollisuus harjoittaa kulttuuria säilyy
- Oikeuden toteutumisen arvioinnissa on olennaista saamelaisten kanssa käytävien tehokkaiden neuvotteluiden lisäksi kilpailevan maankäytön kumulatiivisten vaikutusten arviointi, jossa otetaan huomioon kaikki jo toteutunut ja suunnitteilla oleva maan- ja veden käyttö ko. saamelaisyhteisön alueella
- Vasta vaikutustenarvioinnin jälkeen saamelaisyhteisö voi arvioida, ylittääkö suunnitteilla oleva uusi hanke heikentämiskiellon kynnyksen eli voiko saamelaiset antaa sille suostumuksen vai ei
- Heikentämiskielto koskee kaikkia viranomaisia ja muita julkista valtaa käyttäviä organisaatioita
- Viranomaisilla on aktiivinen velvoite suojella ja edistää saamelaisten oikeuksien toteutumista

Saamelaisten perinteisten elinkeinojen merkitys saamelaiskulttuurille

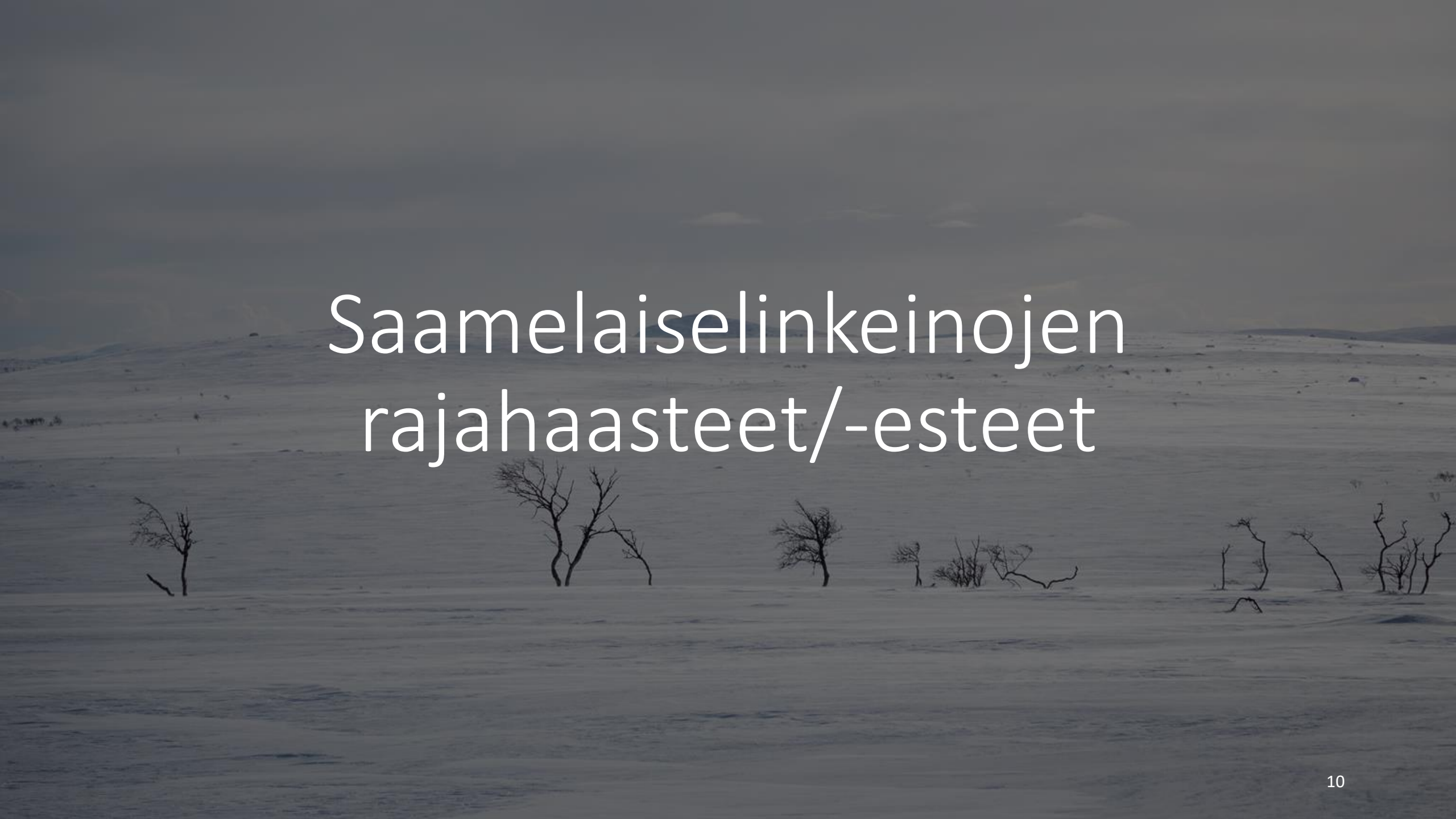
- Saamelaisesta näkökulmasta katsottuna elinkeinot ovat osa saamelaista elämänmuotoa
- Perinteiset elinkeinot luovat pohjan saamelaiselle elämäntavalle ja pitävät yllä saamelaisten hyvinvointia sekä yhteisöllisyyttä
- Saamelaiselinkeinot ja niiden harjoittaminen pitävät sisällään lukemattoman määrän perinteistä tietoa, joka liittyy mm.
 - luonnonoloihin
 - säähän
 - eläinten käyttäytymiseen
 - luonnossa kulkemiseen
 - ruuan saantiin ympäri vuoden
 - vaatetukseen
- Saamelaiskulttuurin säilyminen ja kehittyminen edellyttävät perinteisten tietojen ja taitojen sekä henkisen pääoman aktiivista siirtämistä tuleville sukupolville
- Saamelaiselinkeinot muodostavat luonnollisen ympäristön kielen, kulttuurin ja perinteisen tiedon välittämiseen
- Saamelaiselinkeinot perustuvat puhtaan ja elinvoimaisen luonnon sekä vesistöjen kestäväälle käytölle

Saamelaiselinkeinojen haasteet

- Kilpaileva maankäyttö saamelaisten kotiseutualueella
 - Mm. pirstaloivat laidunalueita ja häiritsevät laidunrauhaa, pirstaloivat metsästys- ja keräilyalueita, aiheuttavat vesistö- ja kalastovaikutuksia
- Ilmastonmuutos
 - Saamelaiset kohtaavat ilmastonmuutoksen vaikutukset elämässään ja elinkeinoissaan jo tällä hetkellä
- Petotilanne
- Ymmärtämättömyys saamelaiselinkeinojen kulttuurisesta merkityksestä
- Epävarmuus tulevaisuudesta
- Rajaesteet

The background image is a dark, atmospheric photograph of a winter landscape. It shows a flat, snow-covered field with several bare, dark trees scattered across the middle ground. The sky is a uniform, dark grey, suggesting an overcast day. The overall tone is somber and minimalist.

Saamelaislinkeinojen rajahaasteet/-esteet

Saamelainen käsityö

Sámi duodji

- Saamelainen käsityö kuuluu perustuslaissa turvatus saamelaiskulttuurin suojan piiriin
- Duodjiin kuuluu käyttötarvikkeet (mm. vaatteet, työvälineet, taloustavarat, pyyntivälineet ja korut), jotka on tehty käsin
- Nykyisin duodji on usein taidekäsityötä ja se on monille elinkeino tai elinkeinon osa
- Suuri osa materiaaleista on saatu ja saadaan edelleen oman asuinalueen luonnosta, poroista ja kalasta
- Saamelainen käsityö on suojattu Sámi Duodji -merkillä (tuotteita, jotka on tarkoitettu matkamuuistoiksi ja joilla ei ole perinteistä käyttötarkoitusta, ei merkitä Sámi Duodji -merkillä)

Verotus- ja tullikäytännöt duodjin haasteena

- Tulli- ja verotuskäytännöillä on erityisen suuri vaikutus saamelaisen käsityön harjoittamisen edellytyksiin ja elinvoimaisuuteen itsenäisenä saamelaisten perinteisenä elinkeinona
- Tällä hetkellä saamen käsitöiden tuominen ja vieminen rajan yli on monimutkaista ja kallista
- Kun Suomen puolella asuva saamen käsityöntekijä lähtee Norjan puoliselle saamelaisalueelle myymään käsitöitään, tulee hänen pysähtyä tulliin maksamaan Norjan arvonlisävero, joka on suuruudeltaan 25 %. Arvonlisävero täytyy maksaa jokaisesta rajan yli vietävästä tuotteesta
- Myymättömistä tuotteista voi hakea maksetun arvonlisäveron takaisin jälkikäteen, mutta sen takaisinsaanti vie aikaa

Verotus- ja tullikäytännöt duodjin haasteena

- Monimutkaisten tullikäytänteiden lisäksi arvonlisäveron etukäteinen maksu voi olla saamen käsityöntekijälle este lähteä myymään tuotteitaan toisen valtion alueelle.
- Saamelaiset ovat yksi kansa neljän valtion alueella ja saamen käsitöitä tulisi voida myydä vaivattomasti Suomen, Norjan, Ruotsin ja Venäjän alueilla
- Saamen käsityöntekijöiden elinkeinonharjoittamista tulisi edistää siten, että käsityöläiset voisivat vaivattomammin ja edullisemmin, ilman hankalia tullikäytäntöjä, päästä myymään käsitöitään saamelaisalueella

Poronhoito

- Saamelainen poronhoito perustuu porojen paimennukseen ja sekä siihen, että poro hankkii ravintonsa luonnon laitumilta
 - Saamelainen poronhoito edellyttää siten riittäviä ja yhtenäisiä laidunalueita sekä laidunrauhaa
- Saamelainen porotalous ei ole pelkkää lihantuotantoa
 - Poronhoito on osa saamelaista elämänmuotoa, johon liittyy lihantuotannon lisäksi koko elämänpiiri, kuten sosiaaliset suhteet, asuminen, kulkeminen, luonnontuntemus, perinteinen tieto, luonnonkäyttö ja saamelainen käsityö
 - Perinteistä tietoa siirretään sukupolvelta toiselle poronhoitoon liittyvissä vuosisatojen aikana muotoutuneissa terminologioissa ja käytänteissä
- Porotalouden kulttuurisen merkityksen vuoksi sitä on katsottava myös muutoin kuin liiketalouden näkökulmasta

Poronhoidon rajahaasteet/- esteet

- Raja-aidat

Valtioiden väliset raja-aidat paikoin riittämättömässä kunnossa pitämään porot niille tarkoitetuilla alueilla

- Porojen palauttaminen toiseen valtioon

Kaldoaivin paliskunta ei ole saanut korvauksia Norjan puolelta porojen palauttamisesta aiheutuneista kustannuksista

- Petokorvausasiat

Petokorvausten laskeminen on reviiripohjaista ja menetelmä ei ota riittävällä tavalla huomioon valtion rajan toisella puolella sijaitsevia petoeläinten reviirejä

- Poronlihan myynti Norjaan

Vientirajoitusten vuoksi poronlihan myynti ja teuraaksi vienti yli rajan Norjaan on lähes mahdotonta

Kalastus & Teno-sopimus

- Suomen ja Norjan rajalla virtaava Teno on Suomen puolen saamelaisten merkittävin kalastusjoki
- Tenojoen kalastuslainsäädäntöä uudistettaessa laiminlyötiin saamelaiskäräjälain 9 §:n mukainen neuvotteluvelvollisuus sekä saamelaisten perustuslailliset oikeudet perinteiseen kalastukseen
- Apulaisoikeuskanslerin päätös 23.3.2017: *"Oikea-aikaiset neuvottelut itse sopimuksesta ja sen sisällöstä olisi tullut pitää ennen Suomen ja Norjan välisten neuvottelujen päättymistä, jotta Saamelaiskäräjille lailla taattu vaikuttamismahdollisuus olisi ollut aito."*
- Uuden sääntelyn myötä mm. saamelaisten perinteisen lohenpyyntimenetelmän, kulkutuksen, aikaa on rajoitettu merkittävästi
- Kalastusmatkailuyrittäjyys on ollut merkittävä elinkeino Utsjoen alueen saamelaisille ja uuden sopimuksen myötä sen toimintaedellytykset kaventuivat
- Samaan aikaan ulkopaikkakuntalaisille myönnettiin uusia kalastusoikeuksia, mm. oman veneen käytön salliminen

Giitu! Takkâ! Spä'sseb! Kiitos!